

Н.В. Чорна

Харківський національний університет радіоелектроніки,
к. іст.н., проф. каф. українознавства

ВИКЛИКИ Й ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ ДЕРЖАВІ В УМОВАХ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Аналізуються виклики й загрози національній державі в умовах розвитку сучасної цивілізації. Вони актуалізують місце й роль національної держави в сучасному світі. Глобальні світові процеси у сфері політики й економіки змінюють традиційні погляди на роль держави та значення її формального атрибута – державного суверенітету. Без формування загальної національної ідентичності, національної ідеології та об'єднаної державної концепції неможлива легітимність державної влади та стабільність функціонування національної держави.

Ключові слова: глобалізація, державний суверенітет, національна держава, національна ідентичність.

Н.В. Черная

ВЫЗОВЫ И УГРОЗЫ НАЦИОНАЛЬНОМУ ГОСУДАРСТВУ В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ

Анализируются вызовы и угрозы национальному государству в условиях развития современной цивилизации. Они актуализируют место и роль национального государства в современном мире. Глобальные мировые процессы в сфере политики и экономики изменяют традиционные взгляды на роль государства и значение его формального атрибута – государственного суверенитета. Без формирования общей национальной идентичности, национальной идеологии и объединенной государственной концепции невозможна легитимность государственной власти и стабильность функционирования национального государства.

Ключевые слова: глобализация, государственный суверенитет, национальное государство, национальная идентичность

N. Chornaya

CHALLENGES AND THREATS TO NATIONAL STATE IN CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF MODERN CIVILIZATION

Challenges and threats to national state in conditions of development of modern civilization are analyzed. They updating the place and role of national state in modern world. Global world processes in spheres of politics and economics change traditional views on role of the state and meaning of formal attribute – state sovereignty. Legitimacy of state power and stability of functioning of national state is impossible without forming of general national identity. national ideology and united state concept.

Key words: globalization, state sovereignty, national state, national identity.

Одним з основних чинників розвитку цивілізації є глобалізація. Під її впливом формується нова геополітична і цивілізаційна реальність, яка створює загрози і виклики національній державі. Процеси глобалізації – дедалі вищої взаємозалежності громадян і держав у сучасному світі – стали викликом для більшості національних держав, незважаючи на їх географічне розташування та рівень політичного й економічного розвитку. Ці виклики й загрози актуалізують місце і роль національної держави в сучасному світі.

Мета статті – з'ясувати загрози й виклики, що створюються під впливом глобалізаційних процесів й впливають на стан та розвиток національної держави.

Дослідженню глобалізації приділяється велика увага у науковому світі. Поняття «глобалізація» є ключовим у сучасних міркуваннях політиків, соціологів, економістів щодо провідних тенденцій світового розвитку. Саме навколо цього терміна будується сучасна філософія прогресу людства. Насамперед це пов'язано з тим, що глобалізація як поняття охоплює величезний комплекс різноманітних явищ та процесів – від формування універсальної світової економічної та фінансової системи, глобального інформаційного простору, комп'ютерних і телекомунікаційних мереж до поширення у світовому масштабі однакових стандартів життя, упорядкованих ринкових відносин, упровадження демократичних цінностей у політиці, єдиних правил поведінки в міжнародному спілкуванні. Так, у деяких концепціях, глобалізація зазвичай розглядається як поширення західних моделей, цінностей та інститутів. Класичними з огляду на це є праці Ф. Фукуями [1, 2, 3]. В інших теоретичних схемах світ виглядає поділим або розколотим за різними критеріями: цивілізації (С. Хантингтон), цивілізації іншого роду – сільськогосподарська, індустріальна, постіндустріальна (О. Тоффлер), рівнем соціально-економічного розвитку – центр, напівпериферія, периферія (І. Валлерстайн) тощо. Проте, незалежно від того, якої позиції дотримуються дослідники, більшість з них визнають, що світ змінився й переживає критичний період,

який визначається як «століття бифуркації» [4], «перехідний вік», «епоха невизначеності» тощо.

Глобалізація – це процес об'єктивний і неминучий, оскільки фіксує стан людської цивілізації на теперішньому етапі історичного розвитку. Проте глобалізація не є новим феноменом, притаманним виключно сучасності. Її форми змінювалися протягом усього існування людської цивілізації.

Американські дослідники глобальних трансформацій у сфері політики, економіки, культури Д. Хелд, Д. Гольдблатт, Є. Макґрю, Дж. Перратон виділяють такі етапи процесу глобалізації: передсучасний (premodern), ранній сучасний (early modern), сучасний (modern), новітній (contemporary) [5, с. 488].

Загальною ознакою передсучасного етапу глобалізації (9 – 11 тис. років тому) є її обмежений характер, обумовлений низьким рівнем розвитку технологій. Основними провідниками глобалізації в цю епоху були ранні імперські системи, світові релігії, торгівля на великі відстані, міграційні переміщення. Усі кордони були розмиті та невизначені, більшість імперій залишалися локальними.

Ранній сучасний етап глобалізації (1500 – 1850 рр.) починається з «піднесення Заходу»: історичного процесу, в результаті якого виникли й отримали подальший розвиток основні інститути сучасної Європи. Русійною силою глобалізації цього періоду стали демографічні, екологічні, епідеміологічні потоки між Європою, Америкою й Океанією, які посилювалися завдяки утворенню глобальних європейських імперій, новим формам економічної глобалізації (трансатлантичним обмінам). У цю епоху в Європі виникають нові форми територіального поділу, демаркаційні кордони, що фіксують суверенну і автономну державу. Сталі політичні взаємовідносини зберігають низьку інтенсивність: складові частини імперій мало пов'язані один з одним.

Сучасна епоха глобалізації (1850 – 1945 рр.) характеризується індустріально-капіталістичним засобом виробництва, удосконаленням технологій, створенням державних інститутів, впливом західної економіки і культури на інші регіони. Відносно ранніх епох сучасний період глобалізації відрізняється більш високим рівнем індустріалізації. Економічні відносини стали регулюватися системою міжнародних фінансових інститутів, передусім, системою золотого стандарту. Національні держави розвиваються на Заході, в Латинській Америці, європейські імперії приєднують Східну Азію і Африку до глобальних мереж. Глобальна економіка розповсюджується за межі атлантичного трикутника, утверджуються нові тривалі політичні та воєнні імперії та структури, зростає інтенсивність економічного та культурного впливу. Великі держави світу встановлюють взаємозв'язки, управляють інфраструктурами, контролюють інститути, які, у свою чергу, регулюють ці взаємозв'язки. Інші держави в межах цих глобальних структур стають аутсайдерами з різним ступенем залежності від цих структур. Період між світовими війнами продемонстрував появу глобальних політичних інститутів і потенційних механізмів глобального управління, таких, як Ліга Націй.

Новітній період почався з 1945 р. Як вважають дослідники, це особлива історична форма глобалізації, яка демонструє історичне унікальне злиття та сполучення моделей глобалізації в таких сферах, як політика, економіка, право, воєнні відносини, екологія, технологія, культурні зв'язки, міграція населення. Формуються глобальні воєнні взаємовідносини періоду «холодної війни» і періоду, який почався після її завершення. Стійкі темпи науково-технічного прогресу сприяють формуванню сучасної глобальної світ-системи. До них можна віднести: суверенітет держави, міжнародне право, міжнародні організації, транснаціональні банки, корпорації. Завдяки зміцненню таких структур і збільшенню їх соціально-політичного впливу – глобальне отримало пріоритет над локальним. Виникають регіональні союзи та наднаціональні органи влади. Ускладнюється інфраструктура глобалізації: авіація, телефонний зв'язок,

комп'ютерна і цифрова системи зв'язку, глобальні системи кабельного і супутникового зв'язку, розповсюдження радіо, телебачення, Інтернету.

Отже, глобалізація змушує переглядати традиційні принципи суверенітету у зв'язку зі змінами уявлень про різницю між внутрішньою і зовнішньою, державною і міжнародною, територіальною й не територіальною політикою.

У ХХ ст. люди сприймали державу як політичний інститут, який має суверенітет – вищу юрисдикцію на визначеній території, включаючи застосування зброї, ув'язнення і покарання в певних географічних межах. З моменту підписання у 1648 р. Вестфальського миру міжнародні та дипломатичні відносини будувалися на принципі дотримання національного суверенітету. У концепції традиційного державного суверенітету він визначається як автономність держави й незалежність її від іншої. Ці компоненти суверенітету не були абсолютними, але вони становили базу світового порядку, в основі якого лежала концепція міжнародного права, відома як «Вестфальська модель». Отже, національний суверенітет означав, що національні уряди мають право керувати своїм народом так, як вони вважають за потрібне, не остерігаючись втручання з боку інших націй.

У ХХІ ст. під впливом глобалізації формується нова геополітична економічна і цивілізаційна реальність, яка створює загрози й виклики національній державі. Сучасна політична наука переосмислює й переоцінює поняття «суверенітет» у зв'язку з виникненням нової «пост-Вестфальської» реальності. Національні держави залишаються міцно діючими одиницями, але в глобальній політиці домінують більш впливові актори (недержавні учасники, субнаціональні актори, національні групи тиску), пов'язані, насамперед, з економікою, фінансами, медіа ресурсами. У таких умовах традиційні й модерні суспільства стикаються з викликами і загрозами, їм важко зберігати національну ідентичність, протистояти уніфікації, протидіяти розмиванню національного суверенітету.

Одним із таких викликів є формування системи однополярного світового порядку, пов'язаного зі зростаючою могутністю США. Великі та могутні держави – Китай, Росія, Великобританія і Франція поки що не здатні вийти на глобальний рівень домінування. Перехід до багатополярного світу через посилення ролі Європейського Союзу та Китаю – це тривалий процес. Наступний виклик пов'язаний із глобалізацією ринку, злиттям економік національних держав у загальносвітову. Глобалізація світового ринку та інформаційного простору, що ґрунтується на домінуванні економічно розвинених країн, створює нові форми впливу й не влаштовує більшість національних держав. Третій виклик вбачається у розмиванні державного суверенітету національних держав. Розмивання державного суверенітету веде до хаосу, невпорядкованості міжнародних відносин. Ця обставина певною мірою і сприяла встановленню однополярного світового порядку на чолі з США. Проте тенденції, які спостерігаються в сучасній міжнародній політиці одного безальтернативного лідера, що цілком очевидно, підривають і кожен окрему державу, і систему держав.

Отже, основним ризиком сучасних глобалізаційних процесів є утвердження принципів загальної стандартизації та уніфікації суспільного життя, яке супроводжується втратою національної специфіки й позначається на етиці стосунків між людьми, організаціями і державами.

Звернемо увагу на те, що в сучасних умовах глобалізації й інтенсивної трансформації цивілізаційних процесів розвитку посилюється тенденція до збереження і захисту права на ідентичність кожного окремого соціуму. Досвід таких країн, як Китай, Японія, Індія, Тайвань, Індонезія, Бразилія свідчить, що успішна модернізація соціального й економічного розвитку не призводить до масштабної культурної «вестернізації». Навпаки, вона демонструє повернення до традицій, до консолідації на основі національної культури, до розуміння необхідності та цінності самобутності.

Таким чином, беручи до уваги виклики й загрози для національної держави, величезного значення набуває проблема формування загальної національної ідентичності, національної ідеології та об'єднаної державної концепції, без якої, як стверджує французький учений П. Бурдьє, неможлива легітимність державної влади та стабільність функціонування національної держави. Проблема державно-національної ідентичності набуває все більшої актуальності і важливості в сучасному глобалізованому світі.

Перелік посилань

1. Ф. Фукуяма. Сильное государство [Текст] / Ф. Фукуяма. – М. : АСТ, 2010. – 224 с.
2. Ф. Фукуяма Великий разрыв [Текст] / Ф. Фукуяма. – М. : АСТ, 2008. – 480 с.
3. Ф. Фукуяма. Отставание [Текст] / Ф. Фукуяма. – М. : Астрель, 2012. – 480 с.
4. Ласло Эрвин. Век бифуркации. Постыжение изменяющегося мира [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://scilance.com/library/book/8618>
5. Глобальные трансформации: политика, экономика, культура [Текст]; пер. с англ. / Д. Хелд, Д. Гольдблатт, Э. Макгрю, Дж. Перратон. – М.: Практикс, 2004. – 576 с.